

Pedagogicko-psychologická diagnostika

lazarova@phil.muni.cz

Zdroje

- DITTRICH, Pavel. *Pedagogicko-psychologická diagnostika*. 2. vyd. Jinočany: H & H, 1993. 121 s. ISBN 80-85467-06-2.
- HRABAL, Vladimír. *Diagnostika: Pedagogickopsychologická diagnostika žáka s úvodem do diagnostické aplikace statistiky*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2002. 199 s. ISBN 80-246-0319-5.
- JANDERKOVÁ, Dita. *Pedagogická diagnostika*. 1. vyd. Brno: Mendelova lesnická a zemědělská univerzita, 2009. 119 s. ISBN 978-80-7375-343-6.
- ZELINKOVÁ, Olga. *Pedagogická diagnostika a individuální vzdělávací program*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007. 207 s. ISBN 978-80-7367-326-0.

Co je to diagnostika?

- Postup od sběru dat... k popisu, interpretaci
- Souhrn operací, postupů a technik s cílem je **stanovit diagnózu?** a to v závislosti na cílech diagnostiky.
- Popis stavu – jevů, interpretace, zařazení do kategorie (terminologické označení - diagnóza)
- V psychologii a pedagogice nejde jen o zjišťování abnormit, ale o **rozpoznávání kvality a úrovně některých psychických funkcí**, zjišťování individuálních zvláštností

Cíle dg

V psychologii např.:

- určení stupně vývoje
- zjištění příčin odchýlného vývoje od normy
- zjištění individuálních zvláštností člověka
- prognóza nebo predikce

V pedagogice např.:

- zjištění úrovně znalostí žáka
- zjištění příčin školního neúspěchu
- zjištění předpokladů žáka pro vykonávání určité činnosti (studium)
- prognóza školní úspěšnosti

Diagnóza

- **Diagnóza je v lékařství chápána jako klasifikace, zařazení jevu do určité třídy (pro psychologii a pedagogiku je to příliš patologizující a statické).**
- **V pomáhající profesi není diagnóza cílem, ale **prostředkem** ke změně (nápravě)**

Psychologická diagnóza je odborně fundované a prakticky užitečné rozpoznání relevantních znaků, vlastností nebo stavů u jednotlivce, příp. i s odpovědí na činitele podmiňující individuální zvláštnosti a predikci dalšího vývoje.

Pedagogická dg. je odborně fundované a prakticky užitečné rozpoznání relevantních znaků, (vlastností nebo stavů u Jednotlivce – spíše jde o motivaci, schopnosti a dovednosti), příp. i s odpovědí na činitele podmiňující individuální zvláštnosti a predikci dalšího vývoje (v a pro pedagogický proces).

Druhy diagnóz

- **Diferenciální diagnóza** - porovnávání příznaků chorob, které přicházejí v úvahu u vyšetřovaného s cílem vyloučit diagnostický omyl.
- **Diagnóza statická** - např. dyslektik, porucha chování
- **Diagnóza dynamická** – dyslektické obtíže se projevují zejména v situaci... od první třídy....
- **Diagnóza popisná** – čte s chybami, zaměňuje písmena...
- **Diagnóza symptomatologická** - bolesti hlavy, zvracení... symptomy školní fobie
- **Diagnóza syndromatologická** - ADHD syndrom
- **Diagnóza etiologická** – jde o poruchy chování zapříčiněné emoční labilitou a nedostatečnou péčí

Pedagogická diagnostika

CO: proces zjišťování, rozpoznávání, klasifikování, posuzování a charakterizování úrovně pedagogického rozvoje objektu výchovy....

Koho: Objektem je edukant,

Jak: pedagogické metody

Kde: školy, výchovná zařízení,

Kdo: učitelé...,

Pojem přirozená diagnostika – nesespecifické poznávání (každodenní sledování, sociální percepce...)

Pedagogicko-psychologická diagnostika = psychologická diagnostika v pedagogické praxi (V. Hrabal) – tj. zaměřením nejen na výsledky vzdělávání, ale i na osobnost učícího se, jeho motivaci, intelektové schopnosti apod.

Psychologická dg. ve školní praxi

- Klinická psychologická diagnostika – DSM III – klasifikace duševních nemocí (jiné znění diagnóz), např. poruchy školních dovedností
- Poradenská psychologická diagnostika využívá více popisnou a dynamickou diagnostiku

Školní diagnostika

- Diagnostika školní zdatnosti
- Diagnostika žákova pojetí učiva a stylů učení
- Dg individuálních zvláštností, sociability a morálního vývoje žáka
- Dg školní zralosti
- Dg poruch učení
- Dg profesního/studijního zaměření
- Dg školní třídy (SORAD, klima...), školy
- Dg práce učitele (a autodg)
- Dg rodiny

Možnosti a limity diagnostické práce

Antidiagnostické a antipsychiatrické tendence

konce 20. století

Zdůvodnění odmítání diagnostiky:

Humanistické teorie

- jedinečnost jedince i situace
- nedirektivita vztahu odborník (přestává být expertem)
- klient má potenciál, je expertem na své problémy – **autodiagnostika**,
- klient má možnost volby, rozhoduje o svém chování i řešení problémů
- lze předvídat chování? Lze předvídat účinnost navrženého řešení?

Omezování a odmítání diagnostiky

Kognitivní teorie, konstruktivismus

- široké pojetí normality (co je ne-normální???), kdo stanovuje normu? Kdo říká, že něco je-není normální? Není to jen „jinak“?
- subjektivismus v poznání - diagnóza je subjektivní poznání (Čí je diagnóza?)
- Diagnóza je v jazyce, jen slova

Odborník přestává být expertem na problém, je „pozorovatelem“.

Omezování a odmítání měření a testování v diagnostice

- Pochybnosti o validitě metod
- Metody jsou jen zbožím
- Metody jsou kulturně závislé
- Metody v různých rukou mohou různě měřit (pochybnosti o objektivitě)
- Měření je statické
- Elektronické zneužití, rozšiřování testů – ztráta měřící síly

Využití diagnóz v pedagogické praxi

- V pomáhajících profesích se lze obejít bez diagnostiky v tradičním slova smyslu, mnohdy stačí „přirozená diagnostika“
- Diagnózy jsou široké a statické, mnohdy neřeknou nic o možnostech změny
- **Riziko oslnění (nezkušených lidí a laiků) diagnostikou a zejména testy**
- Riziko patologizace žáků ve školách

ALE: Některá praxe diagnostiku vyžaduje (např. pro formální opatření), je třeba ji rozvíjet a chránit před zneužíváním!!!!

ETIKA

- Standardy pro využívání metod
- Adekvátní vzdělání (znalosti – nejen o metodách a jejich využití, ale i interpretaci)
- Rozvíjet zkušenost (dovednosti)
- Soulad s pracovním posláním
- Supervize, sebereflexe (kognitivní stereotyp), prof. rozvoj
- Mlčenlivost – psaní posudků a zpráv

K etice také patří

- etiologické hledisko (chceme-li napravit, je vždy třeba hledat příčiny...) ??? (Dittrich)
- komplexní hledisko (etiologie je multifaktoriální)
- spolupráce více pozorovatelů
- dlouhodobé sledování
- individuální přístup (respekt k odlišnostem)

Pro kvalitu diagnostiky platí:

- mělo by být využíváno více zdrojů, více metod
- čím více času, tím lépe (jednorázovost je riziková, je typická pro měření, např. intelektových předpokladů)
- interdisciplinární pohled (posouzení týmy pracovníků – pedagog + psycholog + lékař...)

Časté chyby

- Nedostatek dovednosti a kompetence
- (Nad)užívání (nevhodných) dg. metod
- Povrchní interpretace (např. kresby) - dětinské nadšení z toho, co lze jednoduše z metody vyčíst.
- Haló – efekt a předem determinovaná odpověď. (Potvrzují si, že můj první odhad byl správný.....).
- Rychlé diagnózy. Jednorázovost vyšetření, chybějící supervize apod.
- Soukromé teorie osobnosti. (Komu nejde matematika, nemůže mu jít ani chemie...)

Etapy diagnostického postupu

- **Formulace a upřesnění diagnostické otázky a vstupní hypotézy**
- **Zaměřené získávání diagnostických údajů, volba metod**
- **Zpracování, utřídění, analýza údajů (statistika, porovnání....)**
- **Interpretace a hodnocení (porozumění vztahům)**
- **Konečná syntéza a závěr, diagnóza a prognóza (odpověď na otázku, diagnóza, prognóza)**
- **Diagnostický závěr (doporučení... alternativy...)**

Etapy dg. procesu (alternativa – s respektem k objednavateli)

- **Posouzení projevů, cíle dg. (Čí je objednávka? Kdo je klient?)**
 - **Příprava pracovníka (bezpečí, etické otázky použití dg....Mohu? Chci? Umím?)**
- (Kvalitu dg. procesu ovlivňují proměnné týkající se pracovníka, situace i klienta)**
- **Volba postupu práce a výběr metod**
 - **Vlastní práce s klientem**
 - **Zpracování, analýza údajů, dohledávání a ověřování dat,**
 - **Popis, syntéza, interpretace, (příp. dg.)**
 - **Závěr a doporučení**

Diagnostické metody

= každý **speciální postup**, který vede k získání diagnózy (nebo poznatků o osobě, jevu..)

= je **soustava podnětů** (úkolů, situací, otázek), jimiž záměrně vyvoláváme chování (úkony, jednání, slovní odpovědi) nějaké osoby – experimentujeme. Toto chování přesně registrujeme (měříme) a pak z něj usuzujeme na stav, zvláštnosti, odchylky...

Diagnostické metody nejsou jen testy

Každá diagnostická metoda získává novou kvalitu v rukou toho, kdo ji používá.

Dělení metod

- Objektivní a subjektivní (explorační)
- Psychometrické (standardní postup) a klinické (kazuistické)
 - zejména v psychologii

Klinické metody - pozorování

- *krátkodobé* nebo *dlouhodobé*, *jednorázové* nebo *opakované*.
- *orientační* (volné), *zaměřené*
- *molární* či *molekulární*

Pomůcky: pozorovací schémata, kamera...

Využití v pedagogické i psychologické dg.

Sebepozorování (introspekce)

Klinické metody - rozhovor

Rozdíl: rozhovor – konverzace

Dg. rozhovor má cíl

Druhy rozhovorů:

diagnostický, terapeutický, anamnestický, výzkumný, poradenský či výběrový.

Strukturovaný, polostrukturovaný, volný, standardizovaný

Fáze rozhovoru: úvod, jádro, ukončení.

Tvrdá a měkká data.

Typy otázek

- Otevřené – uzavřené
- Přímé, nepřímé,
- Projektivní
- Škálové
- Sugestivní
- Primární, sekundární
- ...

Zásady pro rozhovor

Záleží na typu a účelu rozhovoru

- stanovit cíle a postup (posoudit validitu otázek)
- připravit prostředí, příp. zajistit „bezpečí“ pro dotazovaného
- sledovat neverbální projevy dotazovaného
- klást otázky jasně a srozumitelně
- neklást více otázek najednou
- přizpůsobit obtížnost otázek
- vyhýbat se sugestivním otázkám.

Pozor na efekt tzv. **sociální deziderability**, strach z hodnocení

Chování a verbální projevy pracovníka ovlivňují výpovědi

Využití v pedagogické i psychologické diagnostice

Analýza produktů činnosti

- Kresba (jako psychometrická i projektivní metoda – produkt činnosti)
- Zjišťují se: senzomotorické dovednosti, vývojová úroveň i citové prožívání, sociální postoje apod.
- Slohové práce, sešity, modely...

Využití v pedagogické i psychologické diagnostice – záleží na cíli a způsobu využití

Další možnosti

- Dramatické metody, psychohry
- Studium dokumentů (katalogové listy, posudky, vysvědčení...O čem svědčí vysvědčení?)

Využití v pedagogické i psychologické praxi

Testové metody - požadavky

Objektivita - Nezávislost na administrátorovi testu a stylizaci ZO.
(Instrukce a manuály) a skór lži (problematické)

Standardizace - Stanovení norem testu (někdy chápáno širěji). Hrubé skóry, standardní skóry, percentily.

Reliabilita - Spolehlivost, se kterou test měří to, co měří. Přesnost měření bez ohledu na to, co měří. Stabilita v čase.

Validita - Platnost, která vypovídá o jeho praktické využitelnosti. Měří to, co měřit má?

Paralelní validita – nakolik zjišťuje současný stav

Predikční validita

Pojmová validita – které psychologické kvality měří (jakou část IQ?)

Povinnosti uživatelů testů, práva a povinnosti testovaných osob, testování specifických skupin osob (handicapovaných, dětí, cizinců...) ... upravují standarty testování

Klasifikace testových metod

- *Podle počtu osob* - **individuální** (je nutná individuální administrace) a **skupinové**
- *Podle nutnosti znalosti jazyka* - testy **verbální** (závislé na řeči) a **neverbální** (performační),
- *Podle potřebných pomůcek* - **tužka-papír, přístrojové, počítačové**
- *Podle typu položek* - dotazníky, posuzovací škály, projektivní techniky
- a dále např. podle psychických funkcí, které jsou měřeny, podle věku atd.

V psychodiagnostice se testové metody tradičně rozdělují podle předmětu zaměření na dvě hlavní skupiny testů: **výkonové** a **osobnostní** testy.

Projektivní techniky - testy

- Jsou zaměřené spíše na odhalování nekognitivních funkcí (konativních a emocionálních).
- Do odpovědi se promítá osobnost (nestrukturovanost podnětu), oslabuje komunikační bariéry, nevytváří situaci zkoušky).
- Cíl zkoušky je nečitelný, oslabují se kontrolní a regulační mechanismy).
- Názorná podoba problémů, vztahů... vede k uvědomění
- Zvláštní sociální kontakt mezi vyšetřujícím a vyšetřovaným (hra)
- Vyšetřovaný subjekt se může vyjadřovat v symbolech (nemusí verbálně vyjadřovat své pocity ...).

Nevýhody projektivních metod

- Mají problematickou validitu.
- Interpretace a tedy i validita je v rukou vyšetřujícího, je potřeba jeho vysoké profesionality a zkušenosti.
- Je typická vyšší časová náročnost při vyhodnocování.

Využívání v jiné než psychologické praxi je diskutabilní.